

Makalenin Gönderim Tarihi: 29.11.2022

Kabul: 25.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

**MICHAEL KLEEBERG'İN İKİ KISA ÖYKÜSÜNDE NASYONAL SOSYALİST
DÖNEMİ CÜRÜMLERİ VE KURGU
NATIONAL SOCIALIST ERA CRIMES AND FICTION IN TWO SHORT STO-
RIES OF MICHAEL KLEEBERG**

İbrahim ÖZBAKIR¹

Özet

Michael Kleeberg, doğumu itibariyle Alman yakın tarihinin iki gerçeği olan Nasyonal Sosyalizm ve İkinci Dünya Savaşı'na bizzat şahit olmamış yazarlardan biridir. 1959 doğumlu olan yazar, birebir yaşamamış olsa da, ne romanları ne de öykülerinde söz konusu iki gerçeğe kayıtsız kalmamıştır. Romanlarında (*Ein Garten im Norden, Der König von Korsika*) tarihin derinliklerine inen yazar, öykülerinde büyük ölçüde yakın tarihe bağlı kalarak, olayları 1930 sonrasında, özellikle de 1970 sonrasında günümüze uzanan bir zaman dilimine yerleştirmiştir.

Kısa öyküyü, romana giden yolda öğrenme sürecini yaşadığı tür olarak gören yazar, bu türde başarılı örnekler vermiştir. Kleeberg'in reel tarih gerçekleri –burada Nasyonal Sosyalist dönem cürümlerini-, kısa öykü dokusuna yerleştirirken ne tür ölçütler gözettiğini ortaya koymak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Bunun için 15 farklı öyküden oluşan öykü kitabı *Der Kommunist vom Montmartre und andere Geschichten*'den seçilen iki kısa öykü çalışmada odağa alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kleeberg, Kısa öykü, Tarih, Nasyonal Sosyalizm, Kurgu.

Abstract

Michael Kleeberg, due to his date of birth, is one of the authors, who did not personally experience the two facts of recent German history, National Socialism and the World War II. Although the author, born in 1959, has not personally experienced these two facts, he is not indifferent to them in his novels and short stories. The author, who continues into the depth of history in his novels (*Ein Garten im Norden, Der König von Korsika*), but in his stories largely sticking to the recent history, locates the events after 1930, especially in a period that extends from after 1970 to the present.

The author, who sees the short story as the genre in which he experiences the learning process on the way to writing a novel, has given successful examples. The aim of our study is to reveal what kind of criteria Kleeberg observes while placing real historical facts –here, the crimes of the National Socialist era- into the texture of the story. For this purpose, two short stories selected from *Der Kommunist vom Montmartre und andere Geschichten*, a story book consisting of 15 different stories, were focused on in the study.

Keywords: Kleeberg, Short story, History, National Socialism, Fiction.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, ibrahimozbakir@msn.com, <https://orcid.org/0000-0003-0187-233X>

GİRİŞ

Tarih arşivleri, askerlerin yanı sıra sivillerin de kurban edildiği irili ufaklı çok sayıda çatışma ve savaşın belgeleriyle doludur. Adını dünya tarihine ölüm ve vahşet yüzyılı olarak yazdıran 20. yüzyıl, içine sığdırdığı iki dünya savaşıyla şüphesiz insanoğlunun daha önce hiç şahit olmadığı bir vahşetin yaşandığı yüzyıl olmuştur. Savaşın ve çatışmaların sonucu doğrudan on milyonlarca asker ve sivilin can verdiği İkinci Dünya Savaşı, dünyayı küresel güçlerin, hastalıklı zihinlerin kanlı oyunlarını sergilediği dev bir platoya dönüştürmüştür. Nasyonal Sosyalist rejimin Avrupa’da saçtığı korku ve dehşet bu savaşın bütün sorumluluğunun Almanya ve Almanların üzerine yıkılmasına neden olmuştur. Çünkü savaşın ve çatışmanın tabiatında beklenen kayıpların yanında, kayıplar konusunda Nasyonal Sosyalist rejimin sicili bozuk, kurbanların listesi oldukça kabarıktır. Kurbanlar arasında “sadece öldürülen altı milyon Yahudi” değil, “toplama kamplarında katledilen savaş esirleri, Nasyonal Sosyalist rejimin siyasi rakipleri, Sintiler, Romanlar, eşcinseller, fahişeler, ‘asosyaller’, Yehova şahitleri - ve son olarak ‘aşağılık ırkların’ entelektüel seçkinleri ve burada özellikle Polonyalı seçkinler” (Agazzi, 2013: 281) de vardır.

Bu enkazın altında kalan Almanlar –en başta Alman tarihçiler olmak üzere–, yaşananlar konusunda beklenen tepkileri vermemiş, uzun bir sessizliğe gömülmüşlerdir. Suçlar sabit, fakat faillerin kimliklerini netleştirmek sorunlu olunca, sessizlik de derinleşmiştir. Nasyonal Sosyalist rejimde emri veren, verilen emri yerine getiren, işlenen suçlara ve suçlulara muhalefet eden, etmeyen ve edemeyenler gibi çok katmanlı bir çıkmazın içine sürüklenen Alman toplumu, bireysel ve kolektif suç arasında bir çıkmazın içinde sıkışmıştır. Fakat Beatrix Sarlo’nun ifade ettiği gibi, her ne kadar suskun kalınıp “geçmişten söz edilme[se]” veya bu konuda aile, devlet/hükümet de yasak uygulasa, önemli olan “anıların taşıyıcıları olan özneler[in]” varlığıdır (Sarlo, 2012: 10). Dolayısıyla Elena Agazzi’nin altını çizdiği gibi, uzun süre susmuş olsalar da Almanların bilinçleri hiç dinlenmemiştir. Huzursuzdurlar ve bu huzursuzluğun yalnızca bir kısmı 60’lı ve 70’li yılların yazınsal metinlerinde gün yüzüne çıkmıştır². Ne var ki savaş sonrası kuşak, anne babalarının kötü tarihî miraslarını üstlenmek istememiş ve bir şekilde geçmişin üstünü örtmeye çalışmıştır (bkz. Agazzi, 2005: 11). Savaş kuşağının ölümlerinin ardından³ bunun değişmeye başladığı ve yazınsal metinlerde geçmişe olan eğilimde bir artışın olduğu görülmektedir. 1959 doğumlu Michael Kleeberg de bu kötü mirasla yüzleşmek zorunda kalan yazarlar kuşağının bir üyesidir ve söz konusu reel tarihî gerçeklere kayıtsız kalmamış, “dillendirilmesi zor” (Kleeberg ve Birgfeld, 2013: 103) bu gerçekleri yapıtlarında dile getirmiştir.

1. ÖYKÜ YAZARI MICHAEL KLEEBERG

Michael Kleeberg, kısa öyküden romana uzanan geniş bir yelpazede ortaya koyduğu yapıtlarla kendini hem geniş bir okur kitlesine hem de akademik çevrelere kabul ettirmiş bir yazardır. Yapıtları Hugo Aust, Harald Tausch, Johannes Birgfeld, Alain Cozic, Elene Agazzi, Erhard Schütz vd. gibi hatırı sayılır akademisyenin çalışmalarına konu olan yazar, romanlarıyla olduğu kadar öyküleriyle de dikkat çekmektedir.

2 Elena Agazzi (2013: 284-285), “bilinç reformu” ve “kültürel kurumların reformu” sorunu dikkate alındığında, suçluluk üzerine en canlı tartışmaların Aufbau ve Die Wandlung gibi süreli yayınlarda yer aldığını ifade etmektedir. Adı geçen dergiler, özellikle kolektif suçluluk tezi ışığında Almanya’nın geçmişini ve kaderini sorgulayan yazarların eleştirel makalelerini, şiirlerini ve düzyazı eserlerinden alıntılarını yayınlamışlardır. Geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkiyi yoğun bir şekilde ele alan entelektüellerden biri olan Die Wandlung’un editörü Dolf Sternberger, bireyin bütünlüğüne zarar verebilecek her şeyi unutmamanın ve ondan uzaklaşmanın cazibesinin fazlasıyla insani olduğunu savunmuştur. Sürgüne gönderilen çok sayıda Alman yazar da toplu suçluluk suçlamasının uygunsuz olduğu düşüncesini paylaşmışlardır. Savaş sonrası erken dönemde sadece birkaç aydın, suçluluk meselesini kapsamlı bir şekilde ele almayı başarmıştır. Bunlardan biri Karl Jaspers’tir ve yurttaşlarını, özellikle de akademisyenleri, subay ve generalleri kendi içlerinde bir netlik yaratma konusunda sorumluluk almaya davet etmiştir. Cezayı gerektiren suç (kriminelle Schuld), siyasi suç (politische Schuld), ahlaki suç (moralische Schuld) ve metafizik suç (metaphysische Schuld) olmak üzere suçu dört kategoriye ayıran Jasper, suçun bireyselliğini savunmaktadır.

3 Hukukçu yazar Bernhard Schlink’e göre, “2025 yılında artık, 9 Mayıs 1945’ten önce olup bitenlerin hukuki anlamda onun kusurundan ileri geldiği söylenebilecek tek bir Alman bile kalmamış olacak[tır]” (Schlink, 2019: 14)

Diğer çoğu yazarda olduğu gibi, Michael Kleeberg de yazmaya karar vermeden önce yoğun ve uzun soluklu okumalar yapmış, bu okumaların (Jack London, Ernest Hemingway, Mark Twain, Edgar Allan Poe, F. Scott Fitzgerald, Henry Miller, Hermann Hesse vd.) da yazarlığı üzerinde belirgin etkisi olmuştur (bkz. Kleeberg ve Birgfeld, 2013: 7-10). Özellikle ilk ustası olarak andığı Hemingway'in onun öykücülüğü üzerinde büyük etkisi olduğu yadsınmaz. Hemingway'i biyografisinden eserlerine kadar titiz bir şekilde etüt eden Kleeberg, onun izinde ve ondan edindiği "teknik mühimmatla" (Kleeberg ve Birgfeld, 2013: 14) kısa öyküler yazmaya başlamış, yazın dünyasına da Stories olarak adlandırdığı öykü kitabı Böblinger Brezeln (1984) ile adım atmıştır. Burada topladığı öykülerinde Hemingway etkisi baştan sona görülebilmektedir.⁴

Bu çalışmada ele alınan öykülerin de içinde yer aldığı, Kleeberg'in 15 kısa öyküsünü topladığı *Der Kommunist vom Montmartre und andere Geschichten* (1997), yazarın ikinci kısa öykü kitabıdır. Kleeberg'in kısa öykülere olan ilgisi, onun bu türü nasıl gördüğüyle yakından ilintilidir. Kleeberg, kısa öyküyü uzun yazınsal türe ulaşmak için kat edilmesi gereken bir yol olarak görür. El sanatlarında, daha karmaşık yapıtlar ortaya koyabilmek için önce küçük objeler yapmak gerektiğini düşünen yazara göre kısa öykü, romana giden yolda onun öğrenme sürecini yaşadığı türdür. Söz konusu süreç bir zorunluluktur, çünkü bir büyük yazınsal tür olan roman, sadece yapısal olarak farklı olduğundan değil, aynı zamanda farklı bir hazırlık gerektirdiği için de diğer yazı türlerinden ayrılır. Bir garaj yapmakla bir katedral yapmak prensipte birbirinden çok farklı olmasalar da, lojistik olarak çok farklıdır. Ona göre, büyük bir bina inşa etmeyi planlayan birisi, nelerin hesaba katılması gerektiğini öğrenmek için en basitinden bir süre inşaatta çalışmış olmalıdır (bkz. Kleeberg ve Birgfeld, 2013: 31-32). Kleeberg de bunu yapmıştır. İlk romanından sonra kısa anlatılarına bir nokta koymamış, bunları çeşitlendirerek yazmaya devam etmiştir.⁵

2. LIEBES BRÜDERCHEN, LIEBE SCHWESTER (SEVGİLİ [KÜÇÜK ERKEK] KARDEŞİM, SEVGİLİ [KÜÇÜK KIZ] KARDEŞİM) VE DER VATER VON LISE (LISE'NİN BABASI)⁶

2.1. Yapı ve İçeriğe Dair

Der Kommunist vom Montmartre und andere Geschichten, Kleeberg'in Anglo-Amerikan yazın geleneğinden Avrupa yazın geleneğine yöneldiği öykülerinden oluşmaktadır. İlk kısa öykü kitabı *Böblinger Brezeln*, hacmi üç sayfadan on altı sayfaya kadar uzayan, ortalamada dokuz sayfa olan öykülerden oluşurken, *Der Kommunist vom Montmartre*, yazarın hacmi ortalama 17 sayfa olan öykülerini topladığı kitabıdır. Michael Kleeberg, *Focus on German Studies*'te Andreas Widmann'la yaptıkları söyleşilerinde, savaş sonrası Alman yazınının gerileme evresi olarak nitelendirdiği 70'lerin sonunda Amerikalı yazarlardan etkilendiğini, daha sonra Alman yazın çevrelerinin Amerikan postmodern eğlencelik yazınına yöneldiği oranda Avrupalı-avangard bir anlatıyı benimsediğini ifade etmektedir (Widmann ve Kleeberg, 2007: 223-224). Buradan hareketle, *Böblinger Brezeln*'deki 'short story' geleneğinden *Der Kommunist vom Montmartre*'de '(Kurz)Geschichte' geleneğine geçtiğini söylemek olasıdır. Bu gelenekte yazılmış 15 kısa öyküden ikisi, on dokuz sayfadan oluşan *Liebes Brüderchen, liebe Schwester* ve on bir sayfadan oluşan *Der Vater von Lise*, bu çalışmada odağa alınmıştır.

İki öyküde de günlük hayatta karşılaşılabilecek sıradan insanların yaşamlarından bir küçük kesit yer almaktadır. Okura, *Liebes Brüderchen, liebe Schwester*'de Berlin'in kuzeybatısında fakir bir semtin doktoru olan Ernst Braun (67) ile muayenehanesinde onu beklemekte olan Rose (68) adında, daha önceden tanımadığı bir hastanın, *Der Vater von Lise*'de Alman ben-anlatıcı ile ilk kez ziyarete gittiği Paris'te bir evde karşılaştığı Yahudi Lise'nin öyküsü anlatılmaktadır.

4 Geniş bilgi için bkz. Birgfeld, 2014: 44-51.

5 bkz. Böblinger Brezeln. Stories (1984), *Der saubere Tod* (1987), *Der Kommunist vom Montmartre und andere Geschichten* (1997), *Aufgehoben. Kleines Mainzer Brevier* (2008)

6 Her iki öyküden yapılan alıntıların çevirisi tarafımıza aittir.

Birinci öyküde, bir zamanlar fahişe olan ve intiharı düşünen Rose (68), 1990 yılının Kasım sabahında doktor Ernst Braun'un (67) muayenehanesine gider. Doktordan intiharına yardımcı olmasını ister; çünkü bunamaktan korkmaktadır. Rose'nin bu isteği tartışılırken, hastanın ağzından çıkan önemli iki kelime “sevgili [küçük erkek] kardeşim” (Kleeberg, 2002: 39), doktoru 50 yıl öncesine, ölümle yaşam arasında kaldığı anlara geri götürür. Doktor bu hitabı daha önce bir Nasyonal Sosyalist subayın ağzından duymuştur. Henüz yirmisinde bir tıp öğrencisiyken eşcinsel olmakla suçlanıp tutuklanır. Tabip Yüzbaşı Dr. Schulz tarafından ortaya atılan eşcinsellik testinde –bir grup insanın önünde orada hazır bulunan bir fahişeye ilişkiye girmeye zorlanır-, fahişenin, kulağına fısıldadığı şefkatli sözler sayesinde başarılı olur ve kurtulur. Braun'un 1944 yılında ilişkiye girdiği kişinin Rose mi yoksa onun arkadaşlarından biri mi olduğu belirsizdir. Doktor, sefalet içindeki Rose'ye yanına taşınmasını teklif eder ve ölmeyi gerçekten istediği bir anda kolayca bulup kullanabilmesi için komodinin üzerine bir şırınga bırakma sözü verir.⁷

Der Vater von Lise'de, ben-anlatıcı ⁸bu gerçeklerle misafir olduğu evde yüz yüze gelir. Ev sahibesi Lise'nin, 25 yaşında Schtetl'de çekilmiş olan fotoğrafı üzerinden gelişen sohbetlerinde anlattığı, Auschwitz'te öldürülen büyükanne ve büyükbabasının öyküsü, anlatıcı için beklenmedik bir karşılaşma olur. O zamanlar aile, Paris'te yaşamaktadır. Fransa'nın işgalinden sonra Yahudilerin yaşadığı tedirginlik, onların da üzerine çöker. Büyükanne ve büyükbabası bütün uyarılara rağmen buradan kaçmazlar ve tutuklanırlar. İşgal döneminde yaşadığı aşağılanma ve anne-babasının katledilmeleri, Lise'nin babasında Almanlara, Almanya'ya ve hatta Almanya'yı sembolize eden her şeye karşı dindirilemeyen bir nefrete neden olur. Bunun sonucu olarak baba kendini, karşı koyamadığı, aslında koymak da istemediği bir intikam duygusu içinde bulur. 1945 yılıdır ve baba geri döndükleri Paris'te doktordur. Bir gün genç bir adam tarafından çağırılır, adamın karısı düşük yapmıştır ve kanaması vardır. Doktor vardığında hasta henüz kendindedir ve Almanca bazı kelimeler mırıldanmaktadır. Bir doktor olarak yapması gerekenlerle intikam alma duygusu arasında gidip gelen adam, kendi kanını kadına verir ve onu kurtarır. Doktor baba, hastayı kurtarmaya kurtarmıştır, ama o aynı zamanda “Alman kadını, [o] ariyi, Yahudi kanı ile doldur[muştur]” (Kleeberg, 2002: 163). Kadın artık bu kanla yaşamak zorundadır. Doktor babanın bu davranışı üzerinden yapılan konuşmalar ve yenilen yemekten sonra hep birlikte konsere gidilir.

Her iki öyküde de figürlerin yaşamlarından bir kesite odaklanılmaktadır. Birincide bir doktor ve hastasının belki bir saat bile sürmeyen görüşmelerine, diğesinde ise birkaç saatlik bir akşam yemeği buluşmasına. Fakat her ikisinde de ne okurun ne de figürlerin beklediği, rutin akışı bozan ani bir kırılma yaşanmaktadır. Birinde bir hitabın, diğesinde bir kare fotoğrafın neden olduğu bu kırılma ile Nasyonal Sosyalist döneme bir kapı aralanmaktadır. Bireylerin yaşamlarından önemli birer kesit, figürlerin anılarında ortaya çıkmaktadır. Bir iç-anlatıdan çok, figürlerin konuşmalarında ortaya konulan geçmişe ait anılar, öykülerin kronolojik anlatımını bozmayacak biçimde öykü dokusuna yerleştirilmiştir. Her ikisinde de iki ayrı olay, iki ayrı zaman diliminde –*Liebes Brüderchen, liebe Schwester*'de 1944 ve 1990, *Der Vater von Lise*'de 1940-1945 arası ve öykünün anlatıldığı zaman– konu edilmiş, bu şekilde anlatı süresi olay akışını bozmadan genişletilmiştir. Figürlerin anlattıklarıyla geçmişe giden bir geçit açan Michael Kleeberg, buradan okuru Almanya'nın karanlık geçmişine, reel tarihî olaylara götürmektedir.

2.2. Travmatik Anılar ve NS-Dönemi Cürümleri

Wolfgang Frühwald (2014: 21-22), doktor ve Rose'nin öyküsünü Kleeberg'in *Spiegel* dergisinde çıkan bir yazıya dayandırdığını, yazarın kendisinden aktarmaktadır. Yani *Liebes Brüderchen, liebe Schwester*'de konu edilen tarihî çerçeve gerçektir. Ernst Schulz karakteri, hem meslek hem de isim olarak –bir harf eksiği-

7 Wolfgang Frühwald'a göre (2014: 20) bu belirsizlik, Kleeberg'in anlatım tekniklerinden biridir: “özlenen, beklenen figürler ve durumlar yaratmak” (Sehnsuchtsfiguren). Bunun anlamı, daha henüz belli olmadan okurların öyle olmasını arzu ettikleri figürler ve durumlar yaratmaktır. Burada olduğu gibi; Rose'nin (ama muhakkak o) “ömrü[n]ün en uzun yedi buçuk dakikası[nda]” (Kleeberg, 2002: 45) Braun'un test partnerinin olması beklentisi.

8 Ben-anlatıcı Kleeberg'in bilinçli bir seçimidir. Bunun *Böblinger Brezeln*'den on üç yıl sonra *Der Kommunist vom Montmartre*'de belirginleşmesinin, savaş kuşağının ölümlerinin artışıyla paralellik gösterdiğini söylemek olasıdır.

le- ‘Das autogene Training’ (otojen alıştırtma) adlı bir gevşeme tekniğinin kurucusu olan Psikiyatır Johannes Heinrich Schultz’a (1884-1970) bir göndermedir. Schultz tarafından ortaya atılan bir teoriye göre, bir kişide eşcinselliğın kalıtsal mı yoksa tedavi edilebilir bir hastalık mı olduğunun tespiti olasıdır. Bunun için eşcinsel olduklarından şüphelenilen erkekler, gerçekten öyle olup olmadıklarını anlamak için hayat kadınlarıyla cinsel ilişkiye zorlanmışlardır. Bu uygulama, öyküde Tabip Yüzbaşı Dr. Schulz’un cinsellik testinin tarihî arka planını oluşturmaktadır.

J. H. Schultz; 1936-1945 yılları arasında, 1936’da kurulan ve “savaş için önemli”⁹ olarak sınıflandırılan, müdürlüğünü Mathias Heinrich Göring’in yaptığı *Das deutsche Institut für Psychologische Forschung und Psychotherapie*’de (Alman Psikolojik Araştırma ve Psikoterapi Enstitüsü) müdür yardımcılığı yapmış, çok sayıda insanlık dışı cürmün ya karar vericilerinden, ya da destekçilerinden biri olmuştur. Eşcinselliğın ancak psikoterapiyle tedavi edilebileceği tezini savunan Schultz, terapötik başarısızlığı ise ne terapiyi yapanla ne de terapinin yöntemiyle ilişkilendirmiş, tedaviye cevap vermeyen eşcinseli bu başarısızlığın sorumlusu olarak görmüştür. 1952’de yayımladığı bir yazısında bizzat kendisi, eşcinsellikten ölüm cezasına çarptırılmış ve enstitüye sevk edilen 21 yaşındaki bir askerin tedavi sürecini anlatırken, onun hayat kadınıyla nasıl ilişkiye sokulduğunu, hatta kadının ücretinin mahkeme kasasından ödendiğini yazmıştır. Schultz, “Genetik olarak Hastalıklı Nesillerin Önlenmesi Kanunu” (Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses) kapsamında zihinsel özür-lülerin öldürülmesini ve zorla kısırlaştırtmayı destekleyen isimlerin de başında gelmektedir (bkz. Brunner ve Steger, 2006: 18-24).

Nasyonal Sosyalist dönemin sadist deneyleri son dönemlere kadar tarihçiler tarafından beklentileri karşı-layacak kadar ele alınmamış, suskun kalınmıştır. Kleeberg, dile getirilmesi güç, tarifi mümkün olmayan bu cürümleri dile getirmektedir. Wolfgang Frühwald (2014: 20-26), 20. yüzyılın sadece tarihin şiddet oranı en yüksek yüzyılı değil, aynı zamanda o zamana kadar bilinmeyen türde ve sayıda cürüm çeşidini türeten yüzyıl olduğunu söyler ve bu cürümleri “bilim suçu/cürümü”¹⁰ olarak adlandırır. Söz konusu cürümler, insanların irka dayalı ideolojik teorilerden dolayı deney hayvanları gibi muamele gördükleri ve yok edildikleri bir zaman diliminin ürünleridir. Berlinli doktor ve hastasının bu öyküsü, ırkçı ideolojiye dayandırılan bir dizi bilim cür-münden yalnızca bir parçadır. Frühwald’a göre Kleeberg, yazının, tarihsel anlatıların dolduramadığı boşlukları doldurabilecek bir çıkış yolu olduğunu göstermektedir. Michael Kleeberg bir tarihsel anlatı yazmamış, tarihin kanlı yüzyılının sonunda, günümüzde yaşanan bir karşılaşmayı anlatmıştır. Bu şekilde anılar geçmişte harekete geçirmekte, söz konusu anılara sahip olanların belleklerinde yerleşik hâle gelmekte, böylece de toplumsal kimliğin bir parçasına dönüşmektedir. Rose ve bir zamanlar hayatını kurtardığı doktor; yüzyılın sonunda, 50 yıl kadar bir süre bastırılmış ve şimdi hatırlanan sapıklıklarla karşılıklı oturmakta ve ancak şimdi her birinin o zamanlar neler yaşadığını, nasıl acı çektiğini öğrenmektedirler. Soykırım ve Nasyonal Sosyalizm döneminden sonra “geçmiş”, anılara dönüşmekte; söylenemeyen, tarif edilemeyen ne varsa dile gelmektedir. Bu öyküde bir ideolojinin parçası hâline getirilen, bu nedenle de en vahşi biçime büründürülen cinsellik, anımsanması sürecinde bir yeniden görüşmenin öyküsüne dönüşmektedir. Çünkü Peter A. Levine’in *Tavma ve Anı* adlı kitabında altını çizdiği gibi bunlar, “sıradan” anılar değildir:

Dönüşebilen, zaman içinde dinamik olarak (iyi ya da kötü) değişen “sıradan” anıların aksine, travmatik anılar sabit ve statiktirler. Geçmişteki kötü deneyimlerin, derin izlerin ıstırap çekenin beynine, bedenine ve psişesine kazanmış izlerdir. Bu sert ve donmuş izler değişime açık değildir, yeni enformasyonla güncellenmezler. (Levine, 2017: 38)

Rose’nin ağzından çıkan ve Dr. Braun’u çileden çıkarıp geçmişe götüren, “Siz... Siz bir bir sevgili [küçük erkek] kardeşten başka bir şey değilsiniz! Aynen, bir sevgili [küçük erkek] kardeş!” (s. 39) çıkışı, yine Rose’nin açıklamaya çalışırken ifade ettiği gibi, “sıcak [erkek] kardeş”in (Kleeberg, 2002: 39) farklı bir söy-leniş biçiminden başka bir şey değildir; yani eşcinsel. Sorun, günlük dilde argoda kullanılan biçimiyle bu ya-

9 ["kriegswichtig"]

10 ["Wissenschaftsverbrechen"]

kıştırmada değil, bunun Braun'un beynine kazınmış olan travmatik bir anıyı tetiklemedesindedir. Zaten o bunun anlamını değil, bunu nereden bildiğini merak etmektedir. Genç bir tıp öğrencisiyken ve Wehrmacht'a alınmak üzereyken eşcinsel olmakla suçlanıp tutuklanmış ve herkesin gözü önünde ilişkiye girmeye zorlanarak onuruyla oynanmıştır. Onu bu kadar sarsan; titremesine, ter boşaltmasına neden olan da budur: "Eski yaralar kolay iyileşmez"¹¹ (Kleeberg, 2002: 39).

Kleeberg, onur kırıcı bu cinsel deneyi Ernst Braun'un yaşadığı travma üzerinden olduğu kadar Rose'nin bu deneyler sırasında yaşadıklarıyla, yine Rose'nin anlattığı travmatik anılarından hareketle görünür kılmaktadır. Kadınlık onurunun aldığı derin yara, deneyde başarılı olan deneklerin gerçekten başarılı olup olmadığını, gösterinin bir simülasyon olup olmadığını test etmek üzere, onlar dışarı çıkarıldıktan sonra kadınların her defasında elle kontrol edilmeleri, Rose'nin altı meslektaşıyla birlikte 1943 yılı ortalarından Mayıs 1944'e kadar, tam dokuz ay sürdüğünü ifade ettiği (Kleeberg, 2002: 42, 44) iğrençliğin vurucu bir şekilde dile getirilmesiyle verilmektedir. Adına 'sınav' denilen bu testlerde Rose, aralarında Braun gibi bakirler kadar eşcinsellerin de olduğu 300 gençle (Kleeberg, 2002: 43-44) birlikte olmak zorunda kalmıştır. Dr. Braun'un, bütün orada görevli hazirunun isimlerini hatırlamasına hayret etmesi üzerine Rose'nin anlattıkları, bir başka cürmü ve çaresizliği daha ortaya çıkarmaktadır:

Biliyor musunuz, bayanlar ve Schulz dışında, beyefendilerin de hizmetinde olmak zorundaydık; bu arada, BUNUN ödemesi yapılmıyordu ve ben onların isimlerini aklımda tutup savaşın sonunda aleyhlerinde tanıklık ettim...

Ama bakın, Wehrmacht subayları ve doktorlarının tanıklığına karşı bir fahişenin tanıklığı... hadi boş verelim bunu. (Kleeberg, 2002: 42)

Jürgen Brunner ve Florian Steger'in *Johannes Heinrich Schultz (1884-1970). Begründer des Autogenen Trainings* adlı makalelerinde ifade ettikleri gibi, burada görevlendirilen fahişelerin ödemeleri "mahkeme kassasından" (Brunner ve Steger, 2006: 23) yapılmaktadır. Schultz'un kendinden aktarılan bu bilgiye gönderme, Rose ve arkadaşlarının maruz kaldıkları bu tecavüz anılarında ortaya konulmaktadır. Suçluların gerekli cezayı almamaları ve mesleği nedeniyle tanıklığının güvenilir bulunmaması veya ciddiye alınmaması, mağdur Rose'nin adalete olan güvenini sarsmış görünmektedir. Bu, savaş sonrası benzer davalar ve az sayıdaki yargılamalara Kleeberg'in getirdiği eleştiri olarak okunmalıdır.

Der Vater von Lise'de de Kleeberg bir tarihsel anlatı yazmamış, yine burada da günümüzde yaşanan bir karşılaşmayı anlatmıştır. Fakat *Liebes Brüderchen, liebe Schwester*'den farklı olarak, Nasyonal Sosyalizmin zulmüne maruz kalmış iki figürün yerine burada, babalarının günahlarının yükünü omuzlarında hisseden savaş sonrası Alman kuşağının bir temsilcisi ile kurbanın karşılaşması anlatılmaktadır. Almanların Paris'e ilerlemesi üzerine 1940-1941 kışında anne-babasıyla kaçmak zorunda kalan Lise'nin travmatik anıları, her ne kadar birbir sorumlu olmasa da, bunlarla yüzleşmek zorunda kalan anlatıcı-benin de kimliğinin bir parçasıdır. Anılar burada geçmişi tetiklemiştir. Lise'nin ve ailesinin öyküsü, Nasyonal Sosyalizm'den etkilenen milyonlarca Yahudi'nin öyküsüdür ve reel tarihin bir parçasıdır. Doktor babanın intikam alma biçiminin gerçekte yaşanmış bir olaydan alınmış olup olmadığı çok önemli değildir, çünkü bunun kimseye bir zararı olmamış, aksine doktor genç bir kadının hayatını kurtarmıştır.

Alman anlatıcının; Lise ve birlikte yaşadığı, kendisinden küçük, homoseksüellikten dönme Olivier'e ilk andan itibaren ısınmaması ve onlara karşı soğuk tutumu, tamamen onların dış görünüşü ve davranışlarıyla bağlantılı bir durumdur. Ben-anlatıcı, ev sahibesi ve onun hayat arkadaşına bireysel gözlemlerine dayalı bir duygu durumuyla yaklaşmaktadır. Ancak Lise'nin 25 yaşında Schtetl'de çekilen bir kare fotoğrafı onun duygu durumunu ve Lise'ye bakışını kökten değiştirir. Fotoğrafın Schtetl'de çekilmiş olması başlı başına ben-anlatıcının

11 [„Alte Messer schneiden tief.“ (Kleeberg, 2002: 39)] "Eski bıçaklar derin keser" biçimindeki Almanca ifadesi çok daha düşündürücüdür; bunu, hâlâ açık bir yaraya işaret ettiği şeklinde okumak olasıdır.

kimliğiyle yüzleşmesi için yeterli bir nedendir.¹² İkinci Dünya Savaşı öncesinde doğu Avrupa’da çoğunlukla Yahudilerin kendi geleneklerine göre yaşadığı yerleşim bölgesi olan Shtetl, Michael Kleeberg’in bilinçli bir seçimidir. Fotoğraf, doğrudan Lise’nin kimliğini ortaya koyar ve ben-anlatıcının kolektif belleğe dayalı anlatımını harekete geçirip Alman geçmişini hatırlamasına neden olur.¹³ “Şu andan itibaren [artık] Lise’nin sınırsız kredisi vardı[r]” (Kleeberg, 2002: 157), ama geçmişin somut varlığı Lise’nin büyükbaba ve büyükannesinin Auschwitz’te katledildiklerini söylemesiyle ortaya çıkar. Anlatıcı ne hissetmesi gerektiğini bilemez. Bu konuyla ilgili bildiği ne varsa âdeta çözümler ve daha fazlasına ihtiyaç duyar. Onun için bütün bu olaylar, geçmiş, tarih, “sırt çantasındaki bir eşya gibi kafa[sının] içinde taşıdığı”, özellikle rahatsız etmese de kendi ihtiyacının ötesinde fazladan bir eşya; “ağırlığını ve varlığını kabullendi[ği]”, ilgilenmeye söz verdiği, zaman zaman çıkarıp baktığı, sonra toparlayıp yoluna devam ettiği, “bir merhumun, akrabasının, dost veya düşmanın eşyası gibi[dir]”. Yükün ağırlığı ona sadece, “orada [kendine] ait olmayan ama yine de [ona refakat eden] daimi bir yol arkadaşı” hâline gelen “bir şeyin varlığını hatırla[tır]” (Kleeberg, 2002: 158). Bu duygular, İkinci Dünya Savaşı sonrası kuşağın kendilerini kurtaramadıkları suçluluk duygusu çıkmazdır. Kleeberg, anlatıcı figürüne geçmişin sorumluluğunu üzerine aldırılmayarak suçun bireyselliğinin altını çizmektedir. Böylece kendisi gibi savaş sonrası yazarlar kuşağının temsilcilerinden olan hukukçu Bernhard Schlink’in aşağıdaki tespitiyle paralel bir görüş ortaya koymuş olmaktadır:

Hukuki anlamda, yalnızca kişinin kendisi ve kişi de yalnızca kendi davranışı nedeniyle suçlu olabilir. Kendisi fail değil de suça iştirak eden, yani başkalarını suça azmettiren veya suç işlemesine yardım ve yataklık eden bile olsa, kişiyi suçlu kılan yine kendi azmettirme ya da yardım ve yataklık fiilidir. Hukuki olarak bir kişinin suçu, bir başkasınıninkine kaynaklık edemez; suç, ne aynı kuşağın üyeleri arasında yatay ne de bir kuşaktan diğerine dikey olarak intikal eder. İçlerinden bazılarının suçuna istinaden topluluğun tüm üyelerinin suçlandığı kolektif suçluluk kavramı, hukuki suç kavramı ile bağdaşmaz. (Schlink 2019: 14)

Savaşta herhangi bir cürüm işlemeyen ve savaş sonrası dünyaya gelen Almanların, Nasyonal Sosyalistlerin işledikleri cürümlerden dolayı suçlu sayılmayacağı da bu şekilde hukuk zeminine oturtulmuş olmaktadır. Kleeberg, suç ve suçluluk kavramını doktor baba, onun intikam alma şekli üzerinden bir de mağdurların/kurbanların gözünden yaşananlara bakarak tartışmaya açmaktadır.

Almanların zulmünden Paris’i terk etmek zorunda kalan ve anne babasını kurban veren doktor babanın intikam alma takıntısı anlaşılabilir görünse de, intikamını Alman hastasına kanını vererek almış olması, anlatıcı-benin şaşkınlığına neden olur. Her ne kadar Lise babasının yaptığını, “Bütün bir ırka bulaştırmıştır” (Kleeberg, 2002: 163) diye bir veciz sözle yorumlasa da, anlatıcı bunu “soylu” (sublim) bir düşünce (Kleeberg, 2002: 163) olarak görür. Burada yine Nasyonal Sosyalizm’in kan ve ırk üzerine kurduğu ideolojisi ele alınmakta ve yeniden yorumlanmaktadır. Anlatıcının aksine Lise, o zamanın katilleriyle sonrasında nefretten doğan geride kalanların intikamlarını aynı görür ve anlatıcıya tepkisi sert olur: “Delilik bu. Hasta[lık]. Mazoşistçe, dedi Lise aşağılayıcı bir şekilde. Ayrıca kızın bütün bu inceliklerden haberi olmadı. [Kız] ona çok müteşekkirdi. Bir de ona on yıl boyunca her Noel ve paskalyada üzerinde kocaman bir teşekkür yazısıyla kart gönderdi” (Kleeberg, 2002: 163). Burada anlatıcının duyduğu hikâye karşısındaki tutumu ile Lise’nin tutumu önemlidir. Kleeberg ince bir göndermeyle aslında babalarının günahlarını taşımak istemeyen kuşağı işaret etmektedir. Artık geçmişin ağır yükünden kurtulmak isteyen kuşak kurbanların safında yerini almaktadır. Bunu “acı ve utançtan” değil, aksine “kızgınlık ve çaresizlikten” (Agazzi, 2005: 11) yapmaktadır. Anlatıcı, kendi an-

12 Susan Sontag’a göre, “iş ‘hatırlama’ya geldiğinde fotoğraf hâlâ daha derinden bir can acıtma gücüne sahiptir. Hafızada yer ederek donmuş olan karelerin temel birimi, tek bir görüntüdür. Oysa fotoğraf, enfomasyonla dolup taşan bir çağda, bir şeyi kavramanın hızlı bir yolunu ve onu hatırdan tutmanın yoğunlaşmış bir formunu sağlar bize. Bu hâliyle fotoğraf bir alıntıya veya veciz bir söze veya bir özdeyişe benzer. Hepimiz kendi zihnimizde, anında hatırlanmaya hazır yüzlerce fotoğraf biriktiririz” (Sontag, 2004: 21).

13 Fransız sosyolog Maurice Halbwachs’a göre (2016: 17), kolektif bir bellek ve bu belleğin toplumsal çerçeveleri vardır ve bireysel düşünceler de bu çerçeveler içine yerleşip bu belleğe dâhil olduğu ölçüde hatırlama mümkündür.

ne-babası ve onların kuşağının yaptıklarına tepkisini kurbanın yanında durarak koyarken, Lise kendi babasının yaptığını da Nasyonal Sosyalizm'in katilleriyle bir tutmaktadır. Kleeberg'in burada günlük hayatta kullanılan suç kavramıyla hukuki suç kavramını¹⁴ karşı karşıya getirdiğini söylemek olasıdır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kısa öykünün tipik tür özellikleri¹⁵ göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, Michael Kleeberg'in Hamingway short story geleneğinin izlerini bu iki öyküsünde de görmek olasıdır. Zaman zaman detaylı anlatıma yer veriyor gibi görünse de yazarın bunu sürdürmediği, hemen story'de hâkim olan kısıtlı anlatıma geri döndüğü görülmektedir. Doğrudan Hamingway çizgisinde kaleme aldığı Böblinger Brezeln'deki öykülerinden daha az kısıtlayıcı bir anlatım gözlemlense, daha "Avrupalı-avangard bir anlatı" (Widmann ve Kleeberg, 2007: 224) benimsenmişse de, süslü sözlerden uzak, gerçekte nasılsa onu söylemeye odaklı bir anlatım hâkimdir; Hamingway'in çizgisi de esasen burada gözlemlenmektedir.

İki öyküde de okurun dikkatini dağıtacak değerlendirmelerden uzak, konsantre, tasarruflu bir anlatım tercih edilmiştir. Nasyonal Sosyalist dönem cürümleri, yani reel tarihî olay, insan ilişkilerinde ortaya konulmaktadır. Liebes Brüderchen, liebe Schwester'de anlatıcı kendini geri çekerken, Der Vater von Lise'de anlatıcı bizzat merkezde ve taraflardan biri konumundadır. Liebes Brüderchen, liebe Schwester'de anlatıcı çok az şeyi kendi gözünden aktararak –fakat anlatıcı figürlerden daha çok şey bilmekte, figürlerin bildiklerinden çok daha fazla şey söylemektedir–, okurun dikkatini anlatılan olaya yönlendirirken, Der Vater von Lise'de anlatıcı-figür bizzat olayın içinde olduğundan bu tür bir yönlendirme kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ben-anlatıcı olaylara bir şekilde müdahilken, o-anlatıcı araya girmekten, bir yorum yapmaktan, bir değerlendirmede bulunmaktan kaçınılmaktadır. Figürlerin ağzından çıkanlar ve düşünceleri; olabildiğince doğrudan verilmekte, okur anlatılanlarla doğrudan karşılaşmaktadır. Her iki öyküde de okurun dikkati şeylerin üzerinden çok; olay akışına, şeylerin olayla bağlantısına çekilerek, okurun odaklanmasının önüne geçecek detaylandırmalardan uzak durulmaktadır.

Liebes Brüderchen, liebe Schwester'de suç doğrudan Nasyonal Sosyalist rejim üzerinden ele alınmaktadır. Yahudiler veya rejim uygulamalarına suskun kalanların değil, doğrudan rejimin işlediği cürümlere maruz kalmış iki mağdurun öyküsü anlatılmaktadır. Savaş sonrası dönemde mağdurların –burada Rose– şikâyetçi olmalarına rağmen, faillerin toplumsal yaşama karışmış olmaları eleştirilmektedir. Adaletin yerini bulmadığı, Rose'nin şikâyetinin/ifadesinin ciddiye alınmaması örneğinde dile getirilmektedir. *Der Vater von Lise*'de ise Yahudi Lise ve Alman ben-anlatıcının karşılaşmaları üzerinden, mağdur/kurban ve savaş sonrası kuşağın kendi sorunlu geçmişiyle yüzleşmek zorunda kalması işlenmektedir. Lise'nin büyükanne ve büyükbabasının başına gelenler ve babasının Lise ve annesini alıp Paris'i terk etmesinin öyküsü örneğiyle de Nasyonal Sosyalist rejimin Yahudilere uyguladığı zulümlerinin altı çizilmektedir.

Kurbanların/mağdurların bakış açısı, Lise'nin babasının kanını Alman hastasına vererek intikamını alması ve Lise'nin buna tepkisi ile ortaya konulmaktadır. *Der Vater von Lise*'de, Lise herhangi bir suçlamada bulunmasa da, kolektif suç ben-anlatıcının utancıyla hissettirilmektedir. *Liebes Brüderchen, liebe Schwester*'de suçun bireyselliği, yani bizzat faillerin fiilleri üzerinden ele alınmaktadır. Rose'nin görevi dışında istismar edilmesi örneğiyle, suçun kolektif değil bireysel olduğunun altı çizilmektedir. Kleeberg iki öyküsünde de Nas-

14 Bernhard Schlink'e göre (2019: 15) bu iki suç kavramını birbirinden "ayıran yalnızca dayanak noktasıdır: Birinde suç isnadı yürürlükte olan hukuk normları ile çelişen hareketler ve ihmallere dayanırken, diğesinde başka normları ihlal eden davranışlara dayanır; dinin, ahlakın, yerinde davranışın, örf ve âdetin, iletişimin ve etkileşimin işleyişinin normlarını ihlal eden davranışlara... Her iki durumda da kişinin norma uygun davranmaya ehil tutumuna rağmen norma aykırı davranmış olması, kişinin kendi davranışına bağlanır ve suç isnadının koşuludur."

15 Kısa öykülerin tipik özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Nentwig, P. (1978), *Die moderne Kurzgeschichte im Unterricht*, (6. Auflage), Braunschweig: Westermann, s. 7-23; Korkmaz, R. (2011), *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür: Küçük Öykü*, Ankara: Grafiker Yayınları, s. 65-76

yonel Sosyalist dönem cürümlerini farklı pencerelerden bakarak ortaya koymaktadır. Figürler; Rose ve Ernst Braun'un öyküsünde her ikisi de kurban, Lise'nin öyküsünde ise kadın kurban, erkek fail olacak şekilde öyküde konumlandırılmıştır.

Michael Kleeberg, bu çalışmaya konu edilen iki öyküsünü de reel tarihî gerçekler üzerine oturarak, kısa öykülerin gerçekliğe yakınlık iddialarını bir adım daha güçlendirmiş görünmektedir.

KAYNAKÇA

Agazzi, E. (2005), *Erinnerte und rekonstruierte Geschichte: Drei Generationen deutscher Schriftsteller und die Fragen der Vergangenheit*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Agazzi, E., Schütz, E. (Hrsg.) (2013), *Handbuch Nachkriegskultur: Literatur, Sachbuch und Film in Deutschland (1945–1962)*, Berlin/Boston: De Gruyter.

Birgfeld, J. (2014), "Stories – Geschichten – Brevier. Überlegungen zu Michael Kleebergs Sammlungen kurzer Prosa", İçinde J. Birgfeld, E. Schütz (Hrsg.), *Michael Kleeberg. Eine Werksbegehung (37-65)*, München: Deutsche Verlags-Anstalt.

Brunner, J., Steger, F. (2006), "Johannes Heinrich Schultz (1884-1970). Begründer des Autogenen Trainings. Ein biographischer Rekonstruktionsversuch im Spannungsfeld von Wissenschaft und Politik", *BIOS*, Jg. 19, Heft 1, (16-25). Leverkusen: Verlag Barbara Budrich.

Frühwald, W. (2014), "Das Schreckliche und das Schöne. Der Erzähler Michael Kleeberg", İçinde J. Birgfeld, E. Schütz (Hrsg.), *Michael Kleeberg. Eine Werksbegehung (19-36)*, München: Deutsche Verlags-Anstalt.

Halbwachs, M. (2016), *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi*, (B. Uçar, Çev.), Ankara: Heretik Yayınları.

Kleeberg, M. (2002), *Der Kommunist vom Montmartre und andere Geschichten*, München: dtv.

Kleeberg, M., Birgfeld, J. (2013), *Michael Kleeberg im Gespräch*, Hannover: Wehrhahn Verlag.

Levine, P. A. (2017), *Travma ve Anı*, (P. Savaş, Çev.), İstanbul: Butik Yayıncılık.

Sarlo, B. (2007), *Geçmiş Zaman. Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma*, İstanbul: Metis Yayınları.

Schlink, B. (2019), *Geçmiş İlişkin Suç ve Bugünkü Hukuk*, (Çev. Reyda Ergün), İstanbul: Zoe Kitap.

Sontag, S. (2004), *Başkalarının Acısına Bakmak*, (O. Akınhay, Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı.

Widmann, M., Kleeberg, M. (2007), "Repräsentativer Außenseiter der Deutschen Gegenwartsliteratur: Ein Gespräch mit dem Schriftsteller und Übersetzer Michael Kleeberg", *Focus on German Studies*, 14, 223-230. <http://hdl.handle.net/2374.UC/2000> [Erişim: 03.12.2022], s. 223-224.